

سینمای انقلاب اسلامی (دینی): ابزاری قدرتمند برای انتقال ارزش‌های دینی و انقلابی به نسل جوان (مطالعه موردی: تحلیل محتوای فیلم سینمایی طلا و مس)

حسن محمد میرزائی*^۱، محمدرضا مجیدی^۲، محمدعلی حسین‌زاده^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد، تهران

۲. دانشیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران، تهران

۳. مربی گروه معارف و انقلاب اسلامی دانشگاه تهران، تهران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۵/۱۰ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۶/۲۱)

چکیده

انتقال ارزش‌ها در کشوری مثل ایران که دارای جامعه و نظام سیاسی مبتنی بر دین است، از اهمیت دوچندانی برخوردار است. سینما یکی از رسانه‌های اصلی و تأثیرگذار دنیای امروز است که با بومی‌سازی آن در کشور، می‌توان سینمایی مبتنی بر اصول و نظام ارزشی انقلاب اسلامی را شکل داد. در این میان، رصد و ارزیابی مستمر تولیدات این حوزه اهمیت فراوانی می‌یابد. بنابراین، در این مقاله سعی شده است با تحلیل محتوای یکی از تولیدات این حوزه و سنجش ابعاد دین‌داری به‌کاررفته در آن، گامی در این مسیر برداشته شود. همچنین سعی می‌شود با استفاده از مدل پنج‌بعدی (اعتقادی، مناسکی، تجربی، پیامدی و شناختی) دین‌داری «گلاک و استارک» و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کمی، ابعاد و مقولات دین‌داری به‌کاررفته در فیلم سینمایی «طلا و مس» با رویکردی توصیفی - تحلیلی سنجیده شود. از این روی، سؤال اصلی مقاله این است که چه ابعادی از دین‌داری در این فیلم وجود دارد و به چه شکلی منعکس می‌شود؟ نتایج این پژوهش حاکی از آن است که ابعاد مناسکی (۴۵/۷ درصد) و اعتقادی (۲۹/۵ درصد) بیشترین و بُعد شناختی (۷ درصد) کمترین سهم را از مقولات دینی این فیلم داشته‌اند.

کلید واژگان: انقلاب اسلامی، تحلیل محتوا، جوانان، دین، سینما، سینمای انقلاب اسلامی (دینی)، طلا و مس.

مقدمه

بیان مسئله

«دین» یکی از عناصر تأثیرگذار هر جامعه‌ای محسوب می‌شود. این تأثیرگذاری از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت است. در مجموع، می‌توان دین را یکی از نهادهای اصلی اجتماعی^۱ در هر جامعه‌ای در نظر گرفت که ممکن است عامل تعیین‌کننده و نیرومندی در پدیده‌های اجتماعی باشد، به نهادهای دیگر شکل بدهد، بر ارزش‌ها تأثیر بگذارد و روابط را تحت نفوذ خود بگیرد (زاگرن، ۱۳۸۴: ۱۷۵). دیدگاهی که مارکس، دورکهایم و وبر در آن سهیم بودند، این است که دین سنتی، بیش‌ازپیش در دنیای مدرن به‌صورت امری حاشیه‌ای در می‌آید و دنیوی‌شدن فرایندی اجتناب‌ناپذیر است. از سه جامعه‌شناس شاید تنها وبر می‌توانست حدس بزند که یک نظام سنتی مانند اسلام ممکن است تجدید حیات عمده‌ای پیدا کند و پایه تحولات مهم سیاسی در اواخر قرن بیستم شود و این دقیقاً همان چیزی است که در دهه ۱۹۸۰، در ایران رخ داد (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۱۶).

با پیروزی انقلاب اسلامی (۱۹۷۹)، مردم ایران توانستند بار دیگر دین و ارزش‌های دینی و مدیریت روحانی را با تکیه بر مبانی و ارزش‌های الهی، پس از انزوایی طولانی مدت به عرصه اجتماع برگردانند (بیات، ۱۳۸۲: ۱۱). بنابراین، اولین شاخصه مهم انقلاب، ماهیت دینی و اسلامی آن در مقابل دو تفکر مادی‌گرایانه غربی و شرقی بود. کاری که انقلاب اسلامی ایران صورت داد، ارائه نوعی نظریه عقلانیت دینی در برابر عقلانیت مادی بود (محمدی، ۱۳۸۵: ۵۹). با این توضیحاتی که ارائه شد، جای هیچ‌گونه تردیدی باقی نمی‌ماند که موضوع «دین و دین‌داری» از اهمیت بسزایی برای انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران برخوردار است و این نظام در پی آن است که با استفاده از روش‌ها و ابزار گوناگون، همواره به دنبال حفظ و استمرار اصل دین‌داری بین مردم خود و حتی سایر کشورهای جهان (به‌خصوص کشورهای اسلامی) باشد تا از این طریق، ضمن بازتولید اصول و مبانی خود، بستر و زمینه انتقال این اصول را به سایر کشورها نیز مهیا و فراهم سازد.

در دنیای معاصر، وسایل ارتباط جمعی مثل روزنامه، رادیو، تلویزیون و سینما، نقش و جایگاه بسزایی در راه پیشرفت فرهنگ و تمدن بشری بر عهده گرفته و به همین اعتبار، بسیاری از دانشمندان، عصر کنونی را «عصر ارتباطات» نامیده‌اند (معمدزاد، ۱۳۹۰: ۱). از مهم‌ترین عملکردهای رسانه‌ها، فرایند القا و تقویت ارزش‌ها، باورها، سنت‌ها و معیارهای اخلاقی و رفتاری بوده است (دادگران، ۱۳۸۹: ۵۵). در نتیجه، با بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی می‌توان گامی بسیار بلند در جهت ایجاد و تحکیم ارزش‌های دینی در جامعه معاصر برداشت. امروزه یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین

۱. طبق دیدگاه بیشتر اندیشمندان علوم اجتماعی در هر جامعه‌ای پنج نهاد اجتماعی بنیادین وجود دارد که عبارت‌اند از: دین یا مذهب، خانواده، آموزش، اقتصاد و دولت (کوئن، ۱۳۸۵: ۱۱۹).

رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی که می‌شود از آن برای انتقال مضامین دینی استفاده کرد، سینما است که از طریق فیلم‌نامه‌ها می‌توان بسیاری از مضامین، اندیشه‌ها، باورها و سنت‌های دینی را دست‌مایه کارهای سینمایی ساخت (محمدی، ۱۳۸۲: ۲۷۱). از سوی دیگر، وقتی نگاهی به مخاطبان سینما می‌اندازیم، متوجه این واقعیت می‌شویم که بدنه اصلی مخاطبان و علاقه‌مندان به سینما را جوانان تشکیل می‌دهند؛ جوانانی که مهم‌ترین گروه اجتماعی و جمعیتی هر کشور را تشکیل می‌دهند (ربانی، ۱۳۸۳: ۸۵).

در مجموع باید گفت که ما با این واقعیت‌ها مواجهیم: از سویی انقلاب ایران در سال ۱۹۷۹، انقلابی است مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و به تبع آن، جامعه ما جامعه‌ای دینی است و عنصر دین نقش زیادی در مناسبات مختلف آن ایفا می‌کند. از سوی دیگر، با پیشرفت روزافزون وسایل ارتباط جمعی و در رأس آن سینما، جمهوری اسلامی ایران با فضایی روبه‌رو می‌شود که باید بتواند از آن به بهترین شکل استفاده کند. در غیر این صورت، باید شاهد تأثیرات منفی گسترده و عمیقی بر مردم جامعه خود، به خصوص جوانان باشد. حال با توجه به این فضای ترسیم‌شده، این تحقیق در پی آن است که با تحلیل محتوای فیلم سینمایی «طلا و مس» (یکی از مهم‌ترین فیلم‌های سینمای دینی کشور که در ژانری اجتماعی - دینی تولید شده است)، به بررسی و توصیف ابعاد مختلف دین‌داری در این اثر بپردازد تا مشخص شود این اثر در بحث و نوع پرداخت به موضوع مهم دین و دین‌داری در چه وضعیتی قرار می‌گیرد.

اهمیت و ضرورت موضوع

گذشته از مباحثی که در بخش قبل بدان اشاره شد، برخی از مواردی که باعث اهمیت و ضرورت پرداخت به این موضوع مهم می‌شود، اختصاراً به این شرح است:

۱. اهمیت بسیار زیاد مقوله‌های مرتبط با ارزش‌های دینی و مذهبی در جامعه امروز ایران اسلامی؛
۲. تأثیر انکارناپذیر رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر ذائقه‌های دینی و ارزشی مردم (به خصوص جوانان)؛
۳. نقش برجسته سینما به عنوان مهم‌ترین (یا حداقل یکی از مهم‌ترین) رسانه‌ها در تحکیم و استمرار ارزش‌های دینی؛
۴. لزوم شکل‌گیری سینمای هم‌تراز انقلاب اسلامی برای تسهیل انتقال مضامین دینی و انقلابی به نسل جوان؛
۵. آگاه‌بخشی به مسئولان ذی‌ربط پیرامون مضامین مطرح‌شده در فضای سینمای کشور (به خصوص سینمای پس از انقلاب).

اهداف تحقیق

هدف اصلی و برخی از اهداف فرعی این تحقیق را می‌توان چنین برشمرد:

هدف اصلی

بررسی و ارزیابی ابعاد مختلف دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس.

اهداف فرعی

۱. بررسی اهمیت و جایگاه وسایل ارتباط جمعی (به‌خصوص سینما) در جامعه امروز؛
۲. بررسی چرایی پرداخت به موضوع دین‌داری در فضای امروز جامعه و چگونگی نقش‌آفرینی سینما در آن؛
۳. پرداختن به بحث نقش و جایگاه جوانان در کشور و نقش سینمای انقلاب اسلامی در تثبیت این جایگاه؛
۴. ارائه راهکارهایی برای تقویت و استمرار فضای جامعه دینی با بهره‌گیری از ابزار مهم سینما.

الف) دین و دین‌داری

به اعتقاد برخی از اندیشمندان، «دین» کهن‌ترین، نافذترین و اثرگذارترین نهاد اجتماعی بشر است (خرمشاهی، ۱۳۷۴: ۷) که در جوامع مختلف، حضوری عینی و قابل لمس داشته و در بسیاری از موارد، محرک و عامل جهت‌دهنده اجتماعات انسانی بوده است (کسانی، ۱۳۸۳: ۲۱). در تعاریف متعددی که از مفهوم دین صورت گرفته است، برخی آن را نظامی یگانه از اعتقادات و اعمال مربوط به امور مقدس، جدای از امور غیرمقدس و ممنوع دانسته‌اند. این اعتقادات و اعمال، کسانی را که به آن‌ها باور دارند، در اجتماعی اخلاقی به نام کلیسا (سازمان دینی) متحد می‌کنند (توسلی، ۱۳۸۰: ۲۲۱).

آی. ام. لوئیس، اعتقاد، مناسک و تجربه روحانی را سنگ‌های زیربنای دین (زاکرم، ۱۳۸۴: ۲۰۵) و مارکس، دین را ناله خلق‌های رنجبر، قلب بی‌قلب‌ها، احساس بی‌احساسی و افیون توده‌ها می‌داند (توسلی، ۱۳۸۰: ۶۲). دورکیم نیز از نقش مرکزی دین در حیات اجتماعی صحبت به میان می‌آورد (جلالی مقدم، ۱۳۷۹: ۷۳). وبر هم با مطالعات وسیعی که درباره ادیان سراسر جهان انجام داده، بیشتر توجه خود را به ادیان جهانی معطوف کرده و تحقیقات وسیعی را پیرامون آیین‌های هندو، بودا، تائو و دین یهود انجام داده است. او در آثار خود (به‌ویژه کتاب اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری) به‌طور گسترده در مورد تأثیر مسیحیت بر تاریخ غرب نوشته است. بحث او درباره تأثیر آیین پروتستان بر توسعه غرب، بخشی از کوشش جامع وی برای درک تأثیر مذهب بر زندگی اجتماعی و اقتصادی در فرهنگ‌های مختلف است (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۰۶-۵۰۵).

محمدحسین طباطبائی در تعریفی که از دین دارد، با اشاره به بحث اعتقادات و مقررات متناسب با آن، دین را همان روش زندگی می‌داند که از آن جدایی ندارد (طباطبائی، ۱۳۸۶: ۲۶-۲۷). البته باید به این نکته نیز اشاره شود که در اصطلاح دین‌پژوهشی جدید، غالباً برای دین مبانی الهی، رسالت یا قیامتی قائل نیستند (صفائی، ۱۳۸۸: ۱۱۲). در مورد دین‌داری هم می‌توان گفت که دین‌داری، صفت مفهوم دین است و از این نظر، بروز و تجلی آن به صورت نسبی است؛ یعنی مصداق قطعی و مطلق، و به این لحاظ می‌توان گفت که دارای مرتبه‌های مختلفی است که بین دو حد و وضعیت کمینه و بیشینه جای می‌گیرد (میرسندسی، ۱۳۹۰: ۸۳). در نتیجه می‌توان نسبت دین و دین‌داری را همچون رابطه «نور و منشور» دانست که بسته به جهت فرد و شکل رابطه‌ای که منشور با نور ایجاد می‌کند و به مقداری که در جذب نور کوشش می‌گردد، بازتاب متفاوتی از آن انعکاس می‌دهد و در عین حال، نور هم نخواهد بود (میرسندسی، ۱۳۹۰: ۸۵).

نقش‌آفرینی حیاتی، عنصری کلیدی در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی ایران (۱۹۷۹) است که بسیاری از اندیشمندان و صاحب‌نظران داخلی و خارجی به آن توجه کرده‌اند. به اعتقاد بسیاری، اصلی‌ترین عامل تأثیرگذار در این حرکت بزرگ مردمی، چیزی جز «دین» نیست (فوکو، ۱۹۷۹: آرون، ۱۹۷۹: روا، ۱۹۹۲: عشقی، ۱۹۸۰: برومبزه، ۱۹۸۰: اسپوزیتو، ۱۳۸۲: مصباح یزدی، ۱۳۸۴: کجویان، ۱۳۹۱: خرمشاد، ۱۳۷۱ و...) که با توجه به محدودیت نوشتاری و وضوح این موضوع، از پرداختن تفصیلی به آن خودداری می‌کنیم.

ب) وسایل ارتباط جمعی (سینما)

امروزه در بسیاری از کشورها، از اصطلاح «وسایل ارتباط جمعی» برای معرفی روزنامه، رادیو، تلویزیون و سینما استفاده می‌شود (معمدنژاد، ۱۳۹۰: ۱۷) و تعاریف مختلفی پیرامون آن مطرح گردیده است. برخی معتقدند رسانه‌های گروهی شامل تنوع وسیعی از رسانه‌ها مثل تلویزیون، روزنامه، فیلم، مجله، رادیو، تبلیغات، بازی‌های ویدیویی و سی‌دی‌هایی می‌شود که به توده‌های مخاطبان عرضه می‌شود و گاهی به این رسانه‌ها، ارتباطات جمعی نیز گفته می‌شود (گیدنز، ۱۳۸۷: ۶۵۳). در تعریف دیگری، ارتباط جمعی یا عمومی به فرایندی اطلاق می‌گردد که سبب انتقال اطلاعات با وسایلی (نظیر روزنامه، کتاب، امواج رادیو، تلویزیونی و...) برای گروه غیرمحدودی از مردم می‌شود که البته این جریان با سرعتی زیاد نیز انجام می‌گیرد (دادگران، ۱۳۸۹: ۳۰).

در میان این رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی، سینما که از لحاظ تاریخی، دومین وسیله ارتباط جمعی (بعد از مطبوعات) محسوب می‌شود (معمدنژاد، ۱۳۹۰: ۱۸۷)، از اهمیت زیادی برخوردار است. این رسانه، از سویی از جذابیت‌های هنری فراوانی برخوردار است و از سوی دیگر، بخش عظیمی از مخاطبان آن را جوانان تشکیل می‌دهند و از حوزه‌هایی است که نمایانگر فرهنگ و دغدغه‌های فرهنگی هر جامعه است (مرشدی‌زاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۰). سینما که فراگیرترین هنر در طول تاریخ

بشری دانسته می‌شود، با داشتن قدرتی جادویی، بسیاری از صاحبان اندیشه و قدرت را متوجه خود ساخته است (کشانی، ۱۳۸۲: ۱۱). در مجموع، به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران، سینما در عین حال که صنعتی عظیم و هنری پیچیده است، نیروی اجتماعی پرنفوذ نیز هست که دارای اهمیت و تأثیری باورنکردنی است (جوادی یگانه و هانفی، ۱۳۸۷: ۶۸).

البته در مورد تأثیرگذاری رسانه‌ها (از جمله سینما) مباحث زیادی از سوی بسیاری از صاحب‌نظران و محققان حوزه فرهنگ و رسانه مطرح شده است که در این بخش به قسمت‌هایی از آن اشاره می‌شود. بسیاری بر این باورند که رسانه‌ها شکل‌دهنده ارزش‌ها هستند و در صورتی که به صورت مستقیم به کار گرفته شوند، این توانایی را دارند که نگرش‌ها یا مهارت‌های خاصی را توسعه دهند (دادگران، ۱۳۸۹: ۱۱۰). پس، «رسانه‌ها در حکم انتقال‌دهنده فرهنگ، برای انتقال اطلاعات، ارزش‌ها و هنجارها از نسلی به نسل دیگر و از افراد جامعه به تازه‌واردان کاربرد دارند» (سورین و تانکار، ۱۳۸۸: ۴۵۲).

برخی دیگر بر این باورند که حتی جامعه امروز در جریان تحول عمده‌ای در زمینه فرهنگ قرار گرفته است، تحولی که به سبب پیدایش رسانه‌های الکترونیکی به وقوع پیوسته است (ام. هور و لاندبای، ۱۳۸۵: ۲۱۷). در مجموع و به لحاظ تئوریک، نظریه‌های متعددی پیرامون تأثیرگذاری رسانه‌ها مطرح گردیده است. ممکن است این نظریه‌ها، در میزان و نحوه این اثرگذاری، بعضاً اختلافات چشمگیری با یکدیگر دارند؛ اما همه آن‌ها اذعان دارند که بدون تردید رسانه‌ها می‌توانند بر ارزش‌ها، باورها، هنجارها، نگرش‌ها و رفتار مخاطبان خود تأثیرات درخور توجهی داشته باشند و حتی به تعبیر جوادی یگانه، «فیلم روش ادراک ما از جهان و تا حدودی چگونگی نقش ما در آن را تغییر می‌دهد» (جوادی یگانه و هانفی، ۱۳۸۷: ۶۸).

پ) سینمای انقلاب اسلامی (دینی)

موضوع مهمی که ضروری است قبل از هر چیز بدان پرداخته شود، بحث نسبت میان سینمای انقلاب اسلامی و سینمای دینی است. برای تحلیل درست این نسبت، لازم است به ماهیت اصلی انقلاب اسلامی ایران توجه شود. همان‌گونه که در انتهای مبحث دین (و با اشاره به منابع مختلف) هم گفته شد، مهم‌ترین متغیر مؤثر در شکل‌گیری و پیروزی انقلاب اسلامی ایران، عنصر «دین اسلام» (به‌طور خاص آموزه‌های شیعی) بوده است. در واقع، این انقلاب با بهره‌گیری از مؤلفه‌های دینی خود، به دنبال تحقق آرمان‌های دینی و کارآمدی عینی آن در عرصه اجتماع بوده است (میرباقری، ۱۳۹۰: ۱۳۰). بنابراین، اصلی‌ترین شاخصه آن را می‌توان در واردکردن دین (البته با کیفیتی متفاوت از کیفیت حضور دین در دوره‌های قبل از مدرنیته) در عرصه‌های مختلف فرایند اجتماعی بشر دانست (میرباقری، ۱۳۸۳: ۵۶).

طبیعی است که این انقلاب و نظام مبتنی بر آن، در عرصه فرهنگ و هنر جامعه (اعم از سینما) نیز به دنبال بهره‌گیری مؤثر از ارزش‌های دینی باشد که البته این موضوع مورد اذعان سایر محققان این حوزه نیز قرار گرفته است (مرشدی‌زاد و همکاران، ۱۳۹۱). در نتیجه، می‌توان گفت سینمای موردنظر انقلاب اسلامی، سینمایی دینی (اسلامی) است. بنابراین، زمانی که در این مقاله، بحث از سینمای انقلاب اسلامی می‌شود، طبیعی و حتی ضروری است که این عنوان متناظر با سینمای دینی باشد؛ چراکه اصلاً انقلاب اسلامی برای بازتولید خود به چنین سینمایی نیازمند است. البته این بدان معنی نیست که به لحاظ منطقی نسبت بین این دو از جنس نسبت تساوی باشد، بلکه این رابطه نوعی رابطه «عموم و خصوص مطلق» است. به عبارتی، در کنار برداشت‌های مختلفی که از دین و سینمای مبتنی بر آن صورت می‌گیرد، یکی از این تفسیرها نیز تفسیری است که در قالب انقلاب اسلامی ایران و در بیان رهبران آن مطرح گردیده است، در هر صورت، با در نظر گرفتن چنین پیش‌فرض‌هایی، هم این انقلاب و هم سینمای آن (با توجه به ماهیت دینی انقلاب اسلامی) متصف به صفت دینی و اسلامی خواهند بود.

علاوه بر مسئله یادشده، لازم است در ابتدای این بحث نکاتی برای یادآوری مطرح شود و در ادامه به بحث چرایی، چیستی و چگونگی تحقق سینمای انقلاب اسلامی یا همان سینمای دینی پرداخته شود. نکته اول اینکه بدون تردید، موضوعات مربوط به بحران‌های دینی و اخلاقی، مسئله‌ای جهانی و همیشگی است که در جوامع مختلف وجود داشته است (میر ابوالقاسمی، ۱۳۵۱: ۴۵) و به اذعان بسیاری از محققان و صاحب‌نظران، قربانی اصلی این مسائل، در درجه اول جوانان‌اند؛ نسل جوانی که به تعبیر رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، «گره‌گشای دوره‌های سخت و محنت‌های بزرگ هستند» (بخشی از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در دیدار جمعی از جوانان، ۱۳۷۷/۰۲/۰۷؛ به نقل از KHAMENELIR) و می‌توان آن‌ها را درهای ورود به آینده دانست (ربانی، ۱۳۸۳: ۹۲).

با توجه به این بحران‌ها، اگر اقدامات لازم صورت نگیرد، این نسل نه تنها گره‌گشای مشکلات کشور نخواهند بود که حتی عامل از بین رفتن بسیاری از فرصت‌های پیشرفت و ترقی در مملکت خواهند شد. بنابراین انتقال ارزش‌ها و نگرش‌ها و باورهای درست به این قشر از جامعه، از اهمیت بسزایی برخوردار است و ضروری است که در این مسیر، از توانمندی‌ها و پتانسیل‌های مختلف موجود در جامعه به‌خوبی و شایستگی استفاده شود.

در میان ابزارها و راهکارهایی که برای نیل به این هدف وجود دارند، دو گزینه بیش از سایر موارد خودنمایی می‌کنند: «آموزش» و «رسانه». آموزش و رسانه‌هایی که می‌توانند به سیمای جوانان توجه خود کنند (ربانی، ۱۳۸۳: ۱۲۰). البته با توجه به ظرفیت بسیاری که در رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی وجود دارد، می‌توان به راحتی و در قالب‌های گوناگون، بحث مربوط به آموزش را نیز در آن‌ها گنجانده که حتی تأثیر آن در بسیاری از موارد، از آموزش به صورت مستقیم نیز بیشتر است. در میان رسانه‌های مختلف، سینما از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است؛ از سویی دارای

جذابیت‌های زیادی است و از سوی دیگر، مخاطب اصلی این رسانه جوانان‌اند. باید به این واقعیت اذعان نمود که اغلب رسانه‌ها (خصوصاً سینما) در انتقال ارزش‌های غیردینی و مدرن، نقش و فعالیت بسیار چشمگیری دارد و این موضوع در تحقیقات انجام‌شده نیز به اثبات رسیده است که میزان دسترسی به رسانه‌ها با ارزش‌های سنتی-مدرن رابطه‌ی معنی‌داری دارد و دسترسی بیشتر به رسانه‌ها، درکشیدن شدن به سمت ارزش‌های مدرن اثرگذار است (داریاپور، ۱۳۸۳: ۲۳۸).^۱

با توجه به نکاتی که به آن‌ها اشاره شد، بحث مربوط به چرایی و لزوم داشتن سینمای دینی (سینمای مورد نیاز انقلاب اسلامی) بیش‌ازپیش روشن می‌گردد. البته این موضوع به‌نوعی نیز در میان بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) قابل مشاهده است: «ملتی که سینما ندارد، مثل انسانی است که زبانی از زبان‌های مورد تفاهم و تکلم بلد نیست» (خامنه‌ای، ۱۳۹۰: ۴۸). البته باید گفت سینمای دینی به‌هیچ‌وجه پدیده‌ای نوظهور نیست که توسط فیلم‌سازان ایرانی و نگرش‌های پس از انقلاب اسلامی به وجود آمده باشد؛ بلکه در یک نگاه، می‌توان سینمای دینی را در غرب نیز می‌توان مشاهده کرد (کشانی، ۱۳۸۳: ۹۷). پس نباید به آن برچسب‌های جناحی زد و آن را وارد بحث‌های سطح پایین سیاسی کرد و لازم است که با دقت و تأمل بیشتری به این موضوع مهم پرداخت.

جالب است بدانیم وقتی به کشوری مثل ایالات متحده می‌نگریم، متوجه می‌شویم اولین ایستگاه تلویزیون دینی در سال ۱۹۶۱ و نخستین شبکه‌ی ماهواره‌ای دینی CBN در سال ۱۹۷۷، توسط رابرتسون در این کشور دایر گردید و به ابزاری برای ترقی جناح راست مذهبی آمریکا در عرصه‌ی سیاست تبدیل شد (ام. هوور و لاندبای، ۱۳۸۵: ۳۰). تحقیقاتی هم که پیرامون بحث «انتقال ارزشی» در تلویزیون ایران صورت گرفته است، نشان می‌دهد که بحث انتقال ارزش‌ها در برنامه‌های مختلف تلویزیون ایران و با ظرافت خاصی انجام می‌شود (اعرابی، ۱۳۷۱). با عنایت به این مباحث و با توجه به ماهیت انقلاب اسلامی، سینمای مطلوب در جمهوری اسلامی را باید سینمایی دانست که از دین و اندیشه‌های فرهنگ اسلامی سرچشمه گرفته است (کشانی، ۱۳۸۳: ۹۵). البته پیرامون مفهوم «سینمای دینی» در کشورمان دیدگاه‌های دیگری نیز وجود دارد؛ محمدحسن احمدی معتقد است: «اگر دین را دستور زندگی این دنیا بدانیم، سینمای دینی هم سینمایی است که به مسائل این دنیا می‌پردازد. به عبارتی، تمام عناصر و عواملی که در فطرت انسان وجود دارد، اعم از عشق، آز، طمع، مبارزه، غم، اندوه، نفرت و تمام این‌ها باید در سینمای دینی مطرح شود. سینمای دینی سینمای خاکی است، سینمای صادق است» (سینمای دینی از نگاه سینماگران، ۱۳۸۰: ۱۵). بهروز افخمی، نویسنده و کارگردان کشورمان نیز در دیدگاهی جالب معتقد است هر فیلمی که تحت لوای حکومت دین اسلام ساخته

۱. منظور از ارزش‌های مدرن، ارزش‌هایی است که در تفکرات اومانستی مدرنیته ریشه دارد و با محور هستی دانستن انسان، رویکردی به‌شدت سنت‌ستیز و دین‌گریزانه دارد.

شود، بیان‌کننده سینمای دینی است، حتی اگر سازنده آن کافر باشد (سینمای دینی از نگاه سینماگران، ۱۳۸۰: ۶۷). برخی هم مثل نوشابه امیری بر این باورند که از لحاظ فنی چیزی به نام سینمای دینی وجود ندارد و مطرح‌شدن این مفهوم، موضوعی سیاسی است که بعد از انقلاب اسلامی در جامعه ایران مطرح شده است (سینمای دینی از نگاه سینماگران، ۱۳۸۰: ۱۰۱). این عبارات بخشی از دیدگاه‌های برخی از صاحب‌نظران حوزه سینما، نسبت به مقوله سینمای دینی بود که مطرح گردید.

ت) فیلم سینمایی طلا و مس

این فیلم توسط همایون اسعدیان و به تهیه‌کنندگی منوچهر محمدی ساخته شد و در بیست‌وهشتمین جشنواره ملی فیلم فجر (سال ۱۳۸۸) به نمایش درآمد. نقش‌های اصلی این فیلم را، بهروز شعبی و نگار جواهریان بر عهده داشتند. خلاصه داستان این فیلم به این صورت است که «سیدرضا طلبه‌ای است که به‌تازگی با خانواده‌اش به تهران آمده تا در کلاس‌های استاد اخلاقی شرکت کند که وصف او را بسیار شنیده است. اما متوجه بیماری اسکروز چندگانه همسرش، زهرا سادات، می‌شود و به‌ناچار برای تهیه هزینه درمان او تغییراتی در شیوه زندگی‌اش می‌دهد.» این فیلم توانست سیمرغ بلورین بهترین بازیگر نقش اول زن بیست‌وهشتمین جشنواره فیلم فجر و تندیس بهترین بازیگر نقش اول زن چهاردهمین جشن خانه سینما ایران را از آن خود کند. علاوه بر این، بازتاب خوبی در جشنواره‌های آمریکایی و کانادایی داشت و جشنواره‌های آنها هم، پالم اسپرینگز، موزه هنرهای عالی بوستون و سان‌فرانسیسکو از آن با تحسین یاد کرده اند (به نقل از ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد). همچنین باید گفت که این فیلم، مورد توجه و تقدیر رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز قرار گرفته است (به نقل از پایگاه اطلاع‌رسانی رجا، ۱۳۸۹/۰۴/۲۲). با در نظر گرفتن این ویژگی‌ها و سایر دیدگاه‌ها، این اثر هنری را می‌توان به‌عنوان یکی از تولیدات مهم سینمای بعد از انقلاب اسلامی، فیلمی مهم دانست که دارای صبغه‌ای دینی، در ژانری اجتماعی است. بنابراین، بررسی این اثر سینمای انقلاب اسلامی (دینی)، می‌تواند از جهات گوناگون حائز اهمیت و سودمند باشد.

۱. چارچوب مفهومی

برای بررسی موضوع موردنظر، یعنی ارزیابی ابعاد دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس؛ مدل و چارچوب مفهومی نیاز است تا بر اساس آن، دین‌داری و ابعاد آن تعریف شود. برای این منظور، یکی از بهترین الگوهای موجود، مدل سنجش دین‌داری «گلاک و استارک» است. «از میان مدل‌های سنجش دین‌داری، مدل گلاک و استارک (۱۹۶۵) مدلی چندبعدی است که نسبتاً جامع و فراگیر است و اغلب ابعاد مشترک میان ادیان را در بر می‌گیرد. به نظر گلاک و استارک، همه ادیان جهانی به‌رغم تفاوت‌هایی که در جزئیات دارند، عرصه‌های مشترکی دارند که دین‌داری در آنجا متجلی

می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آن‌ها را ابعاد اصلی دین‌داری در نظر گرفت، عبارت‌اند از: بُعد اعتقادی، بُعد مناسکی، بُعد تجربی، بُعد فکری و بُعد پیامدی» (فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸: ۸۳-۸۲).

۱. بُعد اعتقادی (ایدئولوژیکی): شامل اعتقاد به واقعیت الوهیت و مفاهیم الحاقی به آن می‌شود؛ اعتقاداتی مثل خدا، شیطان، دوزخ، بهشت، نبوت، عدالت (امامت در بین شیعیان)، قرآن و...؛

۲. بُعد مناسکی: شامل مجموعه اعمال و کنش‌هایی (در دو بعد فردی و جمعی) است که در طول حیات دینی انجام می‌شود و دین بر انجام آن‌ها تأکید دارد؛ اعمالی همچون نماز خواندن، روزه گرفتن، شرکت در مراسمات دینی و...؛

۳. بُعد تجربی: این بعد ناظر بر تجربیات زندگی معنوی انسان است و برای افرادی که به آن نائل می‌شوند، احساس ارتباط با خدا را در پی دارد؛ مانند احساس حضور خدا در کارهای روزانه، حس ارتباط عمیق با خدا، ترس از گناه، توبه، خواب‌های دینی، هیجان ناشی از مکاشفه و...؛

۴. بُعد فکری (شناختی یا فرهیختگی): این بعد ناظر به توانایی معرفتی افراد پیرامون درک و کسب معرفت و شناختِ انگاره‌های اساسی باورها و آموزه‌های کتاب آسمانی گروه مذهبی است؛ مانند تاریخ زندگی پیامبر و ائمه (ع)، رویدادهای مهم دینی، تعداد سوره‌های قرآن، احکام و... البته باید گفت که این بُعد از دین‌داری، در تکمیل کار قبلی، بعدها توسط گلاک و استارک به ابعاد چهارگانه دیگر اضافه گردیده و مدل قبلی آن‌ها را تکمیل نموده است.

۵. بُعد پیامدی (استنتاجی): آمیزه‌ای از اصول اخلاقی است که در قالب فرمان‌ها برای زندگی روزمره و تعیین و تکلیف مواجهه با وضعیت‌هایی که افراد در آن قرار می‌گیرند، مطرح گردیده است، نگرش افراد به پیامدهای اموری همچون بی‌حجابی، غیبت‌کردن و... (میرسندسی، ۱۳۹۰: ۵۷-۵۶) و (سراج‌زاده، ۱۳۷۵ و فرجی، ۱۳۸۵؛ به نقل از فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸: ۸۳-۸۲). البته باید این نکته را نیز اضافه کرد که این تقسیم‌بندی و مدل دین‌داری، به لحاظ جامعیت، مورد توجه و تصدیق عالمان دینی مسلمان نظیر علامه جعفری قرار گرفته است (ویلیم، ۱۳۷۷: ۸۱؛ به نقل از میرسندسی، ۱۳۹۰: ۵۷-۵۸).

۲. روش‌شناسی

این تحقیق با رویکردی توصیفی و با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کمی انجام می‌گیرد. تحلیل محتوا، فنی پژوهشی است برای استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آن‌ها (کریپندورف، ۱۳۸۸: ۲۵). البته در رویکرد کمی، با بهره‌گیری از محاسبه فراوانی و تعداد وقوع کلمات و اسامی و فضای اختصاص داده‌شده، موضوع مورد نظر تحلیل می‌شود (پنیگل، ۱۹۹۹؛ به نقل از معروفی و یوسف‌زاده، ۱۳۸۸: ۶۵). ابزار مورد استفاده محقق در این تحقیق، پرسش‌نامه معکوس است و محقق با استفاده از چارچوب مفهومی و با توجه به ابعاد مطرح‌شده در آن، مقولات مرتبط با هریک از این ابعاد را

شناسایی می‌کند و در ادامه با کدگذاری^۱ این مقولات، به ارزیابی ابعاد مختلف دین‌داری در این فیلم می‌پردازد.

۳. جامعه آماری و نمونه

در روش تحلیل محتوا، جامعه آماری، مجموعه‌ای از فرآورده‌ها و محصولات ارتباطی است که بررسی می‌شود (محمدی مهر، ۱۳۸۷: ۱۰۷). بنابراین، جامعه آماری این تحقیق، کل سکانس‌های فیلم طلا و مس است که به صورت تمام‌شماری، تمامی سکانس‌های این فیلم بررسی می‌شود.

۴. واحد ثبت

با توجه به روش این پژوهش، واحد تحلیل (واحد ثبت) تحقیق، تمامی اعمال و گفتار بازیگران در تمامی سکانس‌های فیلم است.

۵. تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

با توجه به داده‌های به دست آمده از تحلیل محتوای فیلم سینمایی «طلا و مس» که بر اساس مدل دین‌داری گلاک و استارک انجام گرفته است، در مجموع می‌توان گفت که در این فیلم، بیش از هر بُعد دیگری، به بُعد مناسکی توجه شده است؛ به گونه‌ای از میان ۱۲۹ مقوله دینی به کاررفته در این فیلم، ۴۵/۷ درصد (۵۹ مقوله) آن مربوط به بُعد مناسکی بوده است. بعد از آن، بُعد اعتقادی با ۲۹/۵ درصد (۳۸ مقوله) در رتبه بعدی و بُعد شناختی با ۷ درصد (نه مقوله) در رتبه آخر این سنجش قرار گرفته است.

در سنجش دین‌داری این فیلم، دو نکته مهم و کلی به چشم می‌خورد: اول اینکه همان‌گونه که در بسیاری از تعاریف صاحب‌نظران (و حتی نگاه عموم مردم) دیده می‌شود، در بحث دین‌داری به دو بُعد اعتقادی و مناسکی توجه بسیار ویژه‌ای شده است و حتی برخی، این دو بُعد را اصلی‌ترین عناصر دین‌داری در جامعه می‌دانند و ما می‌بینیم که همین نگرش و تصور عمومی، به شیوه‌ای بسیار روشن در این فیلم منعکس شده است؛ به گونه‌ای که از میان ۱۲۹ مقوله دینی به کاررفته در این فیلم، ۹۷ مورد، یعنی بیش از ۷۵ درصد آن، مختص به همین دو بُعد بوده است. دوم اینکه علی‌رغم اینکه امروزه، رسانه‌ها از ابزار مهم آموزش محسوب می‌شود و بسیاری از نظریات مطرح در حوزه رسانه همچون «نظریه یادگیری اجتماعی» و «نظریه کاشت» بر این امر تأکید می‌کنند، ما

۱. منظور از کدگذاری، اختصاص دادن عدد و رقم به مقولات، بر اساس دستورالعمل واحد تحلیل است (محمدی مهر، ۱۳۸۷: ۱۳۹).

می‌بینیم که در این فیلم، مقوله‌هایی که به این بُعد از دین‌داری اختصاص یافته‌اند؛ تنها ۹ مورد بوده که برابر با ۷ درصد از کل مقولات دینی شناسایی شده در این فیلم است. این در حالی است که بسیاری از معارف و آموزه‌های دینی را می‌توان به شیوه‌ای غیرمستقیم و با ظرافت خاصی به مخاطبان انتقال داد. البته این موضوع، در برخی از تحقیقات تجربی ایران نیز تأیید شده است (اعرابی، ۱۳۷۱).

در میان مقولات شناسایی شده در بعد مناسکی نیز بیش از هر چیزی به موضوعات «توجه به محرم و نامحرم» (۱۵ مورد)، «احترام به همسر و خوش‌رفتاری با وی» (۱۴ مورد) و «رفتار مناسب با اطرافیان» (۱۳ مورد) توجه شده است. مقوله «نماز خواندن» (هفت مورد) در جایگاه بعدی قرار گرفته است.

پیرامون این موضوع سه نکته قابل بیان است:

۱. با توجه به فضای عمومی سینمای کشور و با در نظر گرفتن برخی مشکلات فرهنگی و اخلاقی موجود در آن، باید گفت بحث پرداخت به موضوع عفاف و توجهی که در سکانس مختلف به مباحث محرم و نامحرم می‌شود، درخور توجه بود و زمانی اهمیت آن بیشتر می‌گردد که این نکته را نیز در نظر داشته باشیم که این فیلم در ژانری اجتماعی ساخته شده، نه ژانر دفاع مقدس یا تاریخ زندگی اولیا و بزرگان دین و...؛

۲. مطرح شدن موضوعات «احترام به همسر» و «رفتار مناسب با اطرافیان» در این اثر از دیگر نکات قابل توجه این فیلم است. این در شرایطی است که امروزه در جامعه ما و حتی در فیلم‌ها و سینمای ما، بسیار از این موضوعات غافلیم. در واقع، با توجه به بحث تأثیرگذاری زیاد فیلم و سینما، پرداخت به این مباحث می‌تواند تأثیر چشمگیری بر روند تغییر روبه‌جلوی تعاملات انسان‌ها با یکدیگر، به خصوص در جوامع دینی داشته باشد؛

۳. ظاهراً پرداخت به بحث موضوع «نماز خواندن»، نسبت به سایر مقولات مناسکی مطرح در این فیلم، تقریباً درصد کمتری را به خود اختصاص داده است؛ ولی باید توجه داشت که وارد کردن تصاویر مربوط به نماز خواندن در این فیلم نسبت به سایر فیلم‌های اجتماعی قبل از آن، پیشرفت چشمگیری داشته است و حتی اگر از لحاظ کمی و ظاهری، این تعداد پرداخت به موضوع نماز کم محسوب گردد، باید اذعان داشت که بیش از آنکه تعداد پرداخت به این موضوع اهمیت داشته باشد، زمان و نحوه پرداختی که در سکانس‌های مختلف این فیلم، با در نظر گرفتن ظرافت‌های هنری، به موضوع نماز معطوف می‌گردد، از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد بود.

در میان بیشترین مقولات شناسایی شده در بُعد اعتقادی نیز مقولات «اعتقاد به خدا» (با در نظر گرفتن وجوه مختلف آن مثل توکل، شکر و...) با ۲۰ مورد در صدر قرار گرفت و مقولات دیگری همچون «اعتقاد به پیامبر اسلام (ص)» و «ائمه معصومین (ع)» و «اعتقاد به معاد» و «قرآن» در مراتب بعدی قرار دارند.

علاوه بر نکات یادشده، لازم است به دو نکته مهم محتوایی این فیلم نیز توجه و شود. یکی اینکه با مشاهدهٔ سکانس‌های مختلف این فیلم می‌توان چنین ادعان نمود که ماهیت دین مورد نمایش در این فیلم تقریباً دینی جدا افتاده از سیاست و اجتماع و در نتیجه بیشتر نمایانگر اخلاق فردی است تا دینی جامع و حداکثری. بنابراین می‌توان در فیلم چنین تصور نمود که برخلاف ماهیت اصلی دین اسلام و انقلاب اسلامی، «سید» به‌عنوان نمایندهٔ جامعهٔ روحانیت، فردی درون‌گرا با روابط اجتماعی کم است که در فعالیت‌های اجتماعی جامعهٔ خود نقش مؤثری ندارد. نکتهٔ دیگر این است که هرچند سید فردی اخلاق‌مدار است، ولی باز در شرایطی ممکن است این دین اخلاق محور بنا به شرایطی عُرفی شده و از حدود خود عقب‌نشینی کند. مثال بارز این موضوع تن‌دادن و رضایت نسبی سید به موسیقی مبتدل و غیرشرعی‌ای است که در یکی از سکانس‌های فیلم توسط دختر صاحب‌خانه در محیط خانه پخش می‌گردد و سید در برابر چنین اعمالی سکوت اختیار می‌کند و واکنش چندانی از خود بروز نمی‌دهد. بنابراین، باید گفت از آنجایی که سید فردی تقریباً بدون دغدغه‌های اجتماعی است، جای تعجب ندارد که حتی اگر در بخش‌های از زندگی خود از این دین اخلاق محور خود نیز عقب‌نشینی‌هایی داشته و شاید هم تن به عرفی کردن آن بدهد. در مجموع، تعداد و نوع مقولات شناسایی شده در سنجش ابعاد پنج‌گانهٔ دین‌داری در این فیلم به شرح زیر است.

جدول ۱. فراوانی و درصد هریک از ابعاد دین‌داری به کار گرفته شده در فیلم سینمایی طلا و مس

ردیف	نوع بُعد	فراوانی	درصد فراوانی
۱	مناسکی	۵۹ مورد	۴۵/۷ درصد
۲	اعتقادی	۳۸ مورد	۲۹/۵ درصد
۳	پیامدی	۱۳ مورد	۱۰ درصد
۴	تجربی (احساسی)	۱۰ مورد	۷/۸ درصد
۵	شناختی	۹ مورد	۷ درصد

جدول ۲. فراوانی، درصد و نوع مقولات به کار گرفته شده برای انعکاس بُعد مناسکی دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس

نوع بُعد	نوع مقولات	فراوانی	درصد فراوانی
	۱. توجه به رعایت محرم و نامحرم (نگاه بی‌مورد نکردن به نامحرم، چشم‌ندوختن به نامحرم، یا الله گفتن هنگام وارد شدن در جاهایی که نامحرم هست)	۱۵ مورد	۲۵/۵ درصد

۲۴ درصد	۱۴ مورد	۲. رفتار مناسب با اطرافیان و نزدیکان و همسایه‌ها (کمک مالی به دوستان، سلام و جویای حال شدن، خوش رفتاری با اطرافیان و...)	مناسکی ۴۵/۷ درصد
۲۲ درصد	۱۳ مورد	۳. احترام به همسر و خوش رفتاری با وی (خوش رویی و خندیدن، هدیه دادن، کمک کردن، سلام و احوال پرسی و...)	
۱۲ درصد	۷ مورد	۴. نماز خواندن	
۱۰ درصد	۶ مورد	۵. رعایت حجاب (چادر پوشیدن زهرا سادات مقابل نامحرم در هر شرایطی حتی روی ویلچر و تخت بیمارستان)	
۷ درصد	۴ مورد	۶. عیادت از بیمار	
۳/۵ درصد	۲ مورد	۷. قرآن خواندن	
۳/۵ درصد	۲ مورد	۸. احترام به استاد (سلام کردن، با تواضع مقابل استاد ایستادن و...)	
۱۰۰ درصد	۵۹ مورد	جمع	

جدول ۳. فراوانی، درصد و نوع مقولات به کار گرفته شده برای انعکاس بُعد اعتقادی دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس

نوع بُعد	نوع مقولات	فراوانی	درصد فراوانی
اعتقادی ۲۹/۵ درصد	۱. اعتقاد به خدا (شکر، توکل، رضایت، اراده الهی، یگانگی و...)	۲۰ مورد	۵۲/۶ درصد
	۲. اعتقاد به پیامبر اسلام (ص) و سایر ائمه (ع) (وجود ایشان، توسل جستن به ایشان، قسم دادن به ایشان و بیان کردن پیامبری حضرت موسی (ع) و...)	۱۰ مورد	۲۶/۳ درصد
	۳. اعتقاد به قیامت (بهشت و جهنم، پاداش اخروی، فاتحه فرستادن به روح اموات و...)	۶ مورد	۱۵/۸ درصد
	۴. اعتقاد به قرآن (وجود قرآن، الهی بودن قرآن)	۲ مورد	۵/۳ درصد
جمع		۳۸ مورد	۱۰۰ درصد

جدول ۴. فراوانی، درصد و نوع مقولات به کار گرفته شده برای انعکاس بُعد پیامدی دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس

نوع بُعد	نوع مقولات	فراوانی	درصد فراوانی
پیامدی ۱۰ درصد	۱. تأثیر موسیقی‌های حرام در انحراف فرد و جامعه	۵ مورد	۳۸/۵ درصد
	۲. ترس از انجام گناه (گوش‌دادن به موسیقی حرام، نگاه غرض‌ورزان به نامحرم و...)	۵ مورد	۳۸/۵ درصد
	۳. پشیمانی از انجام گناه (پشیمانی از بی‌احترامی به همسر و همسایه و...)	۳ مورد	۲۳ درصد
جمع		۱۳ مورد	۱۰۰ درصد

جدول ۵. فراوانی، درصد و نوع مقولات به کار گرفته شده برای انعکاس بُعد تجربی دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس

نوع بُعد	نوع مقولات	فراوانی	درصد فراوانی
تجربی (احساسی) ۷/۸ درصد	۱. دعا برای شفا مریض (دعاکردن، شمع روشن کردن، گریه‌کردن و...)	۷ مورد	۷۰ درصد
	۲. احساس حضور در محضر خداوند (نوع خاصی از دعا و گریه)	۳ مورد	۳۰ درصد
جمع		۱۰ مورد	۱۰۰ درصد

جدول ۶. فراوانی، درصد و نوع مقولات به کار گرفته شده برای انعکاس بُعد شناختی دین‌داری در فیلم سینمایی طلا و مس

نوع بُعد	نوع مقولات	فراوانی	درصد فراوانی
شناختی ۷ درصد	۱. آگاهی در مورد احکام طهارت و نجاست	۳ مورد	۳۳/۵ درصد
	۲. شناخت سوره‌های قرآن	۲ مورد	۲۲ درصد
	۳. داشتن اطلاع از اخلاق اسلامی، حکم گوش دادن به موسیقی حرام، ویژگی‌های خداوند و روزی حلال	۴ مورد	۴۴/۵ درصد
جمع		۹ مورد	۱۰۰ درصد

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

یکی از موضوعاتی که همیشه در کشورهای مختلف به‌ویژه جوامع دینی محل بحث و چالش بوده است، مسئله انتقال ارزش‌ها به نسل‌های مختلف هر جامعه است. در این بین، جوانان به سبب جایگاه ویژه‌ای که در آینده و سرنوشت هر کشور دارند، از اهمیت بیشتری برخوردارند. بنابراین، باید توجه ویژه‌ای به ایشان شود. برای انتقال ارزش‌ها در هر جامعه، راه‌های مختلفی همچون آموزش وجود دارد و با توجه به قرار گرفتن بشر در عصر ارتباطات، رسانه‌ها بسیاری از نگاه‌ها را به خود معطوف کرده‌اند. در این میان، سینما از جایگاه خاصی برخوردار است؛ چراکه هم دارای جذابیت‌های هنری و صنعتی بسیاری است و هم مخاطب اصلی آن را بدنه جوان جامعه تشکیل می‌دهد.

بنابر آنچه گفته شد، در جامعه‌ای مثل ایران که بحث ارزش‌های دینی اهمیت بسیاری دارد و در معرض بسیاری از حمله‌های فرهنگی و رسانه‌ای نیز قرار دارد، بهره‌گیری مطلوب از این ابزار ارتباطی منحصربه‌فرد (سینما)، امری بسیار مهم و حیاتی است و همین نکته کافی است که مسئولان و فعالان این حوزه، به تلاش در جهت ایجاد و پیشبرد سینمای دینی همت بگذارند؛ سینمایی که (همچون انقلاب و نظام جمهوری اسلامی) مبتنی بر نوعی فلسفه و جهان‌بینی الهی (اسلامی) و ناظر به ویژگی‌ها و نیازهای جامعه ایران اسلامی باشد، البته برای کنترل و بهبود هر چه بیشتر حوزه سینمای دینی، باید توجه شایانی به بحث بررسی، ارزیابی و نقد منصفانه تولیدات این حوزه در سطوح مختلف شود. در این میان، بحث مربوط به سنجش «دین‌داری» و ارزش‌های دینی

موجود در این فیلم‌ها، از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ یعنی همان کاری که در این نوشته و در مورد فیلم مهم «طلا و مس» صورت گرفت و بر اساس آن، ابعاد مختلف دین‌داری و ارزش‌های دینی مطرح در این اثر هنری که در ژانری اجتماعی تولید گردیده بود، شناسایی و معرفی شدند و دیدیم که در میان ابعاد مختلف دین‌داری منعکس شده در این فیلم، بعد «مناسکی» از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود و مقولات به‌کاررفته در این بخش، با ظرافت خاصی به مخاطب منتقل می‌شد. همچنین بعد «اعتقادی» نیز بسیار مورد توجه سازندگان آن قرار گرفته بود. این دو بُعد، در میان تمامی ادیان و مذاهب، به‌خصوص ادیان آسمانی، از جایگاه والایی برخوردارند.

در کنار نکات مثبتی که در این اثر وجود داشت، یکی از مهم‌ترین ضعف‌های این اثر، به تصویر کشیدن دینی صرفاً اخلاقی است؛ در حالی که با رجوع به ماهیت انقلاب اسلامی می‌توان به‌وضوح مشاهده نمود که این انقلاب، نیازمند نگاهی جامع و حداکثری به دین (اسلام شیعی) در تمامی عرصه‌های موردنیاز حیات بشری است و صرفاً نمی‌توان آن را از منظری خاص و به‌صورت عنصری صرفاً فردگرا مشاهده نمود. در پایان باید این نکته را هم خاطر نشان کرد که حوزه سینمای دینی، هنوز به کار و توجه زیادی نیازمند است و با توجه به ظرفیت‌های دینی و ارزشی موجود در کشور و قشر متخصص و متعهدی (به‌ویژه جوانان) که در این عرصه فعالیت دارند، باید با داشتن نگاهی همواره روبه‌جلو، در اندیشه انتقال ارزش‌های دینی و انقلابی، در گستره‌ای فراتر از مرزهای کشورمان، به سایر نقاط هستی (به‌خصوص کشورهای اسلامی) نیز باشیم؛ آن هم در شرایطی که بحث خیزش‌ها و جنبش‌های موجود در میان کشورهای آزادی‌خواه و مسلمان جهان، به نقطه‌ای حساس و تاریخی رسیده است. بر این اساس موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- ✓ توجه ویژه مسئولان کشور به بحث نشر آموزه‌های دینی و ارزش‌های انقلابی (در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و...) با بهره‌گیری حداکثری از ابزارهای ارتباط جمعی به‌خصوص فیلم‌های سینمایی و تلویزیونی با شیوه‌ای ظریف، هنرمندانه و تأثیرگذار؛
- ✓ حمایت مسئولان و اندیشمندان متعهد کشور از تولیدات سینمای دینی در ابعاد فکری، مالی، معنوی و...؛

✓ زنجیره‌ای بودن تولیدات سینمای انقلاب اسلامی طبق دیدگاه‌های مطرح در حوزه تأثیرگذاری رسانه‌ها (نظریه‌های کاشت و یادگیری اجتماعی و...) فیلم‌های این حوزه زمانی می‌توانند به نحوی مطلوب و شایسته اثرگذار باشند که دارای تداوم باشند و زنجیره‌ای از تولید را تشکیل دهند، نه صرفاً تولید چند کار معدود جزیره‌ای؛

✓ لزوم توجه دقیق‌تر به ماهیت انقلاب اسلامی (اسلام شیعی) برای انعکاس صحیح و همه‌جانبه عناصر دینی در فیلم‌های سینمایی‌ای که دارای صبغه‌ای دینی هستند؛ البته در این رابطه، بهره‌گیری از کارشناسان خبره دینی که با فضای سینمای کشور (به‌خصوص سینمای دینی) نیز آشنایی مناسبی داشته باشند، دارای نقش و جایگاه مهمی خواهد بود؛

- ✓ جلوگیری از تولید و انتشار فیلم‌ها و آثاری که القاکننده ارزش‌های مخرب و ضدفرهنگی در جامعه اسلامی ایران هستند؛
- ✓ توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و اطلاعاتی کشور (البته با در نظر گرفتن محتوای خوب)، برای انتقال ارزش‌های اسلامی- ایرانی به تمامی نقاط جهان (به خصوص کشورهای آزادی‌خواه) در قالب آثار چندرسانه‌ای.

منابع

الف) فارسی

۱. آرون، ریمون (۱۳۸۴)، «پیامبر بی سلاح»، مجموعه مقالات اندیشمندان علوم اجتماعی و انقلاب اسلامی ایران، ترجمه محمدباقر خرمشاد، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز)، صص ۲۷-۲۴.
۲. اسپوزیتو، جان. آل (۱۳۸۲)، **انقلاب اسلامی و بازتاب جهانی آن**، ترجمه محسن مدیر شانه چی، تهران: باز.
۳. اعرابی، نادره (۱۳۷۱)، **انتقال ارزشی از طریق برنامه‌های تلویزیونی ایران**، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، به راهنمایی فرامرز رفیع پور.
۴. ام. هور، استوارت و نات لاندبای (۱۳۸۵)، **بازاندیشی درباره رسانه، دین و فرهنگ**، ترجمه مسعود آریایی نیا، تهران: انتشارات سروش و مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای.
۵. پرومبزه، کریستیان (۱۳۸۴)، «انقلاب در ایران: چند اثر و نشانه برای یک قرائت و تحلیل»، **مجموعه مقالات اندیشمندان علوم اجتماعی و انقلاب اسلامی ایران**، ترجمه محمدباقر خرمشاد تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز)، صص ۸۶-۵۴.
۶. بیات، اسد... (۱۳۸۲)، «انقلاب اسلامی و چالش‌ها»، **مجموعه مقالات همایش چالش‌های آینده انقلاب اسلامی**، معاونت پژوهشی پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، صص ۴۵-۸.
۷. توسلی، غلامعباس (۱۳۸۰)، **جامعه‌شناسی دین**، تهران: انتشارات سخن.
۸. جلالی مقدم، مسعود (۱۳۷۹)، **درآمدی به جامعه‌شناسی دین**، تهران: انتشارات نشر مرکز.
۹. جوادی یگانه، محمدرضا؛ حمیده هاتفی (۱۳۸۷)، «پوشش زنان در سیمای پس از انقلاب اسلامی»، **فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، شماره ۱۱، بهار ۱۳۸۷، صص ۷۶-۶۳.
۱۰. خامنه‌ای (رهبر معظم انقلاب اسلامی)، سیدعلی (۱۳۹۰)، **دغدغه‌های فرهنگی**، تهران: انتشارات مرکز صهبا.
۱۱. خرمشاد، محمدباقر (۱۳۷۱)، «فوکو و انقلاب اسلامی ایران: معنویت‌گرایی در سیاست»، **پژوهشنامه متین** ۱، صص ۲۲۴-۲۰۹.
۱۲. خرمشاهی، بهاءالدین (۱۳۷۴)، **فرهنگ و دین (برگزیده مقالات دایره المعارف دینی)**، تهران: انتشارات طرح نو.
۱۳. دادگران، سیدمحمد (۱۳۸۹)، **مبانی ارتباطات جمعی**، تهران: انتشارات فیروزه.
۱۴. داریاپور، زهرا (۱۳۸۳)، **چالش‌های ارزشی جوانان**، تهران: انتشارات ایلیا گستر.
۱۵. ربانی، رسول (۱۳۸۳)، **جامعه‌شناسی جوانان**، تهران: انتشارات آوای نور.
۱۶. روا، اولیویه (۱۳۸۴)، «ایران: تشیع و انقلاب»، **مجموعه مقالات اندیشمندان علوم اجتماعی و انقلاب اسلامی ایران**، ترجمه محمدباقر خرمشاد، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز)، صص ۱۴۹-۱۲۹.
۱۷. زاکرمن، فیل (۱۳۸۴)، **درآمدی بر جامعه‌شناسی دین**، ترجمه خشایار دیهیمی، تهران: انتشارات لوح فکر.

۱۸. سورین، ورنر و جیمز تانکارد (۱۳۸۴)، *نظریه‌های ارتباطات*، ترجمه علیرضا دهقان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۹. سمنانی، محمد سالار (بی تا)، *نقش سینما در عصر ما*، قم: مؤسسه انتشارات کمیل.
۲۰. صفائی حائری، علی (۱۳۸۸)، *از معرفت دینی تا حکومت دینی*، قم: انتشارات لیل‌القدر.
۲۱. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۸۶)، *شیعه در اسلام*، به کوشش سیدهادی خسروشاهی، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
۲۲. عشقی، لیلیا (۱۳۸۴)، «فرهنگ اسلامی، سلاح مردم در انقلاب ایران»، *مجموعه مقالات اندیشمندان علوم اجتماعی و انقلاب اسلامی ایران*، ترجمه محمدباقر خرمشاد، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز)، صص ۵۳-۳۳.
۲۳. فرجی، مهدی و عباس کاظمی (۱۳۸۸)، «بررسی وضعیت دین داری در ایران (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته)»، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، شماره ۶، تابستان ۱۳۸۸، صص ۹۵-۷۹.
۲۴. فوکو، میشل (۱۳۸۴)، «انبار باروتی به نام اسلام»، *مجموعه مقالات اندیشمندان علوم اجتماعی و انقلاب اسلامی ایران*، ترجمه محمدباقر خرمشاد، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران (انتشارات باز)، صص ۳۲-۲۸.
۲۵. قطبی، هادی (۱۳۷۹)، «اخلاق و سینما»، *مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی دین از چشم سینما*، جلد سوم، تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، صص ۶۰۸-۶۰۱.
۲۶. کچوئیان، حسین (۱۳۹۱)، *انقلاب اسلامی ایران و افتتاح تاریخ: بیداری اسلامی در بهار عربی*، تهران: سوره مهر.
۲۷. کرپیندورف، کلوس (۱۳۸۸)، *تحلیل محتوا: مبانی روش‌شناسی*، ترجمه هوشنگ ناییب، تهران: نشر نی.
۲۸. کشانی، علی اصغر (۱۳۸۳)، *سینمای دینی پس از پیروزی انقلاب اسلامی*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲۹. کوئن، بروس (۱۳۸۵)، *درآمدی به جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر توتیا.
۳۰. گفتگو با جمعی از صاحب‌نظران (۱۳۸۰)، *سینما، دین، ایران (سینمای دینی از نگاه سینماگران)*، به کوشش پژوهشگاه فرهنگ و هنر اسلامی، تهران: انتشارات سوره مهر.
۳۱. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۷)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
۳۲. محمدی، مجید (۱۳۸۲)، *دین و ارتباطات*، تهران: انتشارات کویر.
۳۳. محمدی، منوچهر (۱۳۸۵)، *بازتاب جهانی انقلاب اسلامی*، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۳۴. محمدی مهر، غلامرضا (۱۳۸۷)، *روش تحلیل محتوا*، تهران: انتشارات دانش‌نگار.
۳۵. مرشدی زاده، علی و همکاران (۱۳۹۱)، «بازنمایی هویت دینی در سینمای پس از انقلاب اسلامی»، *فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات*، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۱، صص ۸۰-۵۹.
۳۶. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴)، *انقلاب اسلامی: جهشی در تحولات سیاسی تاریخ*، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۳۷. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۹۰)، *وسایل ارتباط جمعی*، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
۳۸. معروفی، یحیی و محمدرضا یوسف زاده (۱۳۸۸)، *تحلیل محتوا در علوم انسانی*، همدان: انتشارات سپهر دانش.
۳۹. میرابوالقاسمی، سید محمدتقی (۱۳۵۱)، *پژوهشی در زندگی مذهبی جوانان*، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴۰. میرباقری، سید محمد مهدی (۱۳۸۳)، «ضرورت و راهکارهای جنبش نرم‌افزاری»، *رواق اندیشه*، مرداد ۱۳۸۳، شماره ۳۲، صص ۶۸-۵۵.

۴۱. میرباقری، سید محمدمهدی (۱۳۹۰)، «علم دینی از دیدگاه حجت الاسلام و المسلمین سید منیرالدین حسینی هاشمی»، مجموعه گزارش، تبیین و سنجش دیدگاه‌های متفکران ایرانی در باب چیستی، امکان و ضرورت علم دینی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ۱۵۸-۱۲۷.

۴۲. میرسندسی، سید محمد (۱۳۹۰)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی دین و انواع دین داری، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

ب) منابع اینترنتی

۴۳. پایگاه اینترنتی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران. irandoc.ac.ir

۴۴. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی). Khamenei.ir

۴۵. پایگاه اطلاع رسانی رجا. Rajaneews.ir

۴۶. پایگاه اینترنتی مجلات تخصصی نور. noormags.com

۴۷. پایگاه اینترنتی ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد